

התעוררו לפני כולם. הרבנים הרצוג ועוזיאל בחורבת ר' יהודה החסיד בירושלים, בנינוס רבנים עם היוודע גדול חורבן יהדות אירופה, כ' בכסלו תש"ג (1942)

הגיעו המוני מתפללים לבתי הכנסת, בעיקר לבית הכנסת הגדול. רגע מרגש היה כאשר כל הקהל אמר קדיש. בבתי כנסת רבים בארץ נלמדו משניות לעילוי נשמת הקדושים, ובבתי רבים הודלקו נרות נשמה. עולי פולין התכנסו בבית הכנסת ביל"ו בתל-אביב לאספת התייחרות. אזכרות נערכו גם במחנות הצבא. הודגש שיום השואה לא הוזכר בכנסת.

גם בשנת תשי"ב (1952) התקיימו אזכרות על פי התוכנית שעובדה על ידי הוועדה להווי דתי במשרד הדתות בהסכמת הרבנות הראשית. אלא שבשנה זו יצאו גם עשרות רבנים מטעם הוועדה למקומות שונים ודיברו על הקהילות שחרבו בשואה.

בטבת תש"ו (12.56) התפרסמה חוברת מיוחדת בהוצאת משרד הדתות בשם 'יום הקדיש: דבר היום ותפילות לזיכרון קדושי השואה ת"ש' ביום הקדיש הכללי עשרה בטבת שהותקנו על-ידי רבותינו הרבנות הראשית לישראל'. מעיון בו, בעיקר בדברי הרבנים הראשיים, מתברר שחלו מספר שינויים בתוכן היום:

א. במקום מה שהיה כתוב: "על כל אחד להדליק [נר נשמה] בליל זה", מעין חובה, נכתב הפעם "ומן הראוי שכל אחד ידליק בליל זה".

ב. ההוראה לומר את תפילת האזכרה שחבורה בזמן השואה, בשנת תש"ג (1943), לא שונתה, אך בפנים החוברת הובא נוסח אחר של "אל מלא רחמים". ג. בפרקי התהילים שיש לומר לפני תפילת מנחה, הפעם יש פירוט, והם: טז, זז, פג. בחוברת אף הודפסו ארבע משניות המתחילות באותיות נ.ש.מ.ה.

ד. הקדיש המצוטט, ולידו תרגום בעברית, הוא קדיש הנאמר בשעת הלוייה ולא קדיש יתום או רבנן הידועים.

ה. בפעם הראשונה יש קינה, "אלי אלי", שנכתבה עוד בפולין בשנת תש"ח (1948), ע"י יהודה ליב ביאלר, משרידי גטו ורשה, ומנהל המחלקה למועצות הדתיות במשרד הדתות. לפי ההוראה יש לאומרה בנעימה של קינה "אלי ציון" הנאמרת בתשעה באב.

ו. בסוף החוברת מוזכרים עוד ימי הנצחה שנקבעו בעבר: עשרה בטבת – "יום הקדיש הכללי"; שבת פרשת ויקרא – לזכר ילדי ישראל טבוחי השואה; י"א בניסן – יום מרד גטו ורשה; כ"ז בניסן – יום השואה והמרד (שנקבע על ידי הכנסת); כ' בסיון – יום יהדות הונגריה; ערב שבת פרשת חוקת – לזכר בתי הכנסת שנחרבו וספרי הקודש שנשרפו בשואה.

כיום, לצערנו, כמעט אין רישומו של יום זה ניכר. הציבור החרדי מתעלם ממנו, אם כי ערוצי הרדיו שלו מתעסקים ביום זה בנושא השואה. הציבור הלא דתי כלל אינו יודע על קיומו, ורק הציבור הדתי-לאומי, וגם הוא רק בחלקו, מתייחס ליום זה באמירת קדיש ואזכרה בבית הכנסת. במספר מקומות מתקיימות עצרות עם בתי כנסת ואולמות ציבור, אך ההשתתפות בהן היא רלה.

יש להודות כי הרבנות הראשית לא הצליחה להפוך את היום הזה ליום זיכרון לאומי, והרי לך הוכחה שעד היום לא חוברת קינה מיוחדת ליום זה. במשך השנים אף הושמעה ביקורת על הרבנות הראשית על שלא קבעה יום אבל מיוחד לזיכרון השואה והעדיפה להצמיד אותו ליום תענית שכבר קיים. עם זאת, חובה לציין שהרבנות הראשית הקדימה בהחלטתה לקבוע יום זיכרון לקדושי השואה את הכנסת שרק שנתיים לאחר מכן, ביו" בניסן תשי"א (1951), החליטה על "יום השואה ומרד הגטאות".

ולהדלקת נר נשמה. ולכל יהודי באשר הוא שם, קדוש היום הזה לזכר רבבות בתי האבות והמשפחות שנשמדו כליל ללא השאיר שריד ופליט, וגואלם הוא בית ישראל כולו, ועל כל אחד להדליק בליל זה, אור לעשירי בטבת, נר נשמה בביתו, ומי שאין הוריו בחיים ישתתף באמירת קדיש בציבור.

ולתוכנית היום: בירושלים יעלה הקהל להר ציון לתפילת ערבית, ללימוד משניות ולאמירת קדיש לעילוי נשמות הקדושים, שחלק מאפרם גנוז ב"מרתף השואה" אשר בו. בתפילת שחרית - בכל בתי הכנסת תיאמר לאחר הקריאה בתורה תפילת אזכרה המיוחדת שנערכה על ידי הרבנות הראשית בזמן השואה. עעה לפני תפילת מנחה יתכנס הציבור, בארץ ובתפוצות, לבתי הכנסת, ללימוד משניות ולאמירת מזמורי תהילים פסוק בפסוק.

יושם לב לנקודות הבאות:
א. שם היום שונה ל"יום חללי השואה" – זהו יום זיכרון לאומי כללי לכל הנספים באשר הם.
ב. אין כל התייחסות לתפילת ערבית בבתי הכנסת, אלא לטקס המתקיים בהר ציון ביוזמת משרד הדתות.
ג. עדיין לא חוברת מגילה מיוחדת ולא קינה. כמו כן, לא חל שינוי בנוסח של "אל מלא רחמים" שחיברה הרבנות הראשית בשנת תש"ג (1943).
ד. אין פירוט אילו משניות ללמד (כמו שהוצע בשנת תש"ט) ואילו פרקי תהילים יש לומר.
ה. אין קריאה לקיים עצרות התייחרות בהשתתפות אישי ציבור וקהל באולמות ציבוריים, אלא רק בבתי-כנסת בתפילת מנחה.

עיצוב מאוחר

עיון בעיתונות מאותה תקופה מגלה שהפעילות הנמרצת של משרד הדתות אכן הועילה. בתל-אביב

ל"קדושי הגטאות" (1), שודרה בקול ישראל תוכנית מיוחדת שנקראה "מנשרים קלו ומאירות גברו". בתוכנית זו דיבר רבה ראשי של תל-אביב, הרב איסר יהודה אונטרמן. תחילה הוא הסביר שיום האבל הלאומי נקבע רק כ-4 שנים לאחר סיום השואה, מפני שעד אז היה עם ישראל קרוב מדי למאורע הטרגי והנוראי. אי אפשר להשקיף על תמונה גדולה אלא אם מתרחקים ממנה מעט. מה עוד, שגלגל ההיסטוריה נדחה על ידי 'צור ישראל וגואלו' בכוח רב, עד שבמשך שנה אחת זכה העם לקפיצת דרך גדולה משעבוד לצמיחת הגאולה (בהקמת המדינה - ש"כ). לאחר מכן הוא הסביר את סיבת בחירתו של עשרה בטבת כיום האבל. לדבריו, היות שביום זה התחיל החורבן הראשון ראוי אותו יום להיות גם יום זיכרון לחורבן האחרון של סוף הגלות האחרונה, בבחינת מגלגלים חובה ליום חייב. כמו כן, בקביעת תאריך זה נלקחה בחשבון העובדה שבתקופה זו של השנה רבו המשלוחים למחנות ההשמדה. עוד הזכיר הרב כי ימי טבת הם ימים קצרים, ולכן כל מי שחפץ להתענות ביום הזיכרון כפי שנפסק בהלכה יכול בקלות לעשות זאת.

לפי הדיווח בעיתונות, בתי כנסת רבים מילאו אחר הוראת הרבנות הראשית. המדרו להווי דתי במשרד הדתות, בראשות ר"ר ש"ז כהנא, ארגן אסיפות אזכרה מיוחדות במחנות העולים, בשיכונים החרשים של העולים ובמחנות הצבא. בבתי הספר התקיימו שיחות על הקהילות שנחרבו. מנגד, העיתונות הכללית, להוציא את "הצפה", כמעט התעלמה מקיומו של יום זה.

הרבנות הראשית הייתה הראשונה בין המוסדות הלאומיים שקבעה יום זיכרון לדורות עבור היישוב כולו. יום זה נקרא בתחילה "יום הזיכרון לחללי הגולה", לאחר מכן "יום חללי השואה", ורק מאוחר יותר ניתן לו השם המצמצם, הידוע כיום "יום הקדיש הכללי".

התגבשות אופי היום

בשנת תש"י (1950), שנה אחת בלבד לאחר שהתקבלה התקנה החדשה, לא נשמע כל הד ליום הזיכרון לשואה שנקבע בשנה הקודמת. יום הצום בעשרה בטבת עבר ללא כל ייחוד. לא התפרסמה כל הודעה מטעם הרבנות הראשית על "יום חללי הגולה" ועל סדר היום, והדבר גרם לאכזבה רבה בציבור.

בשנת תשי"א (1951) נלמד הלקח, וגם זאת רק בעקבות תלונות שהגיעו לרבנות הראשית. בד' בחשון (15.10) החליטו הרבנים הראשיים שיש להתקשר עם משרד הדתות בדבר עשיית פרסום לדבר בעוד מועד. ואכן, זמן לא רב לאחר מכן פנה מזכיר הרבנות הראשית, הרב שמואל אהרן שזורי, לד"ר ש"ז כהנא, שבינתיים התמנה למנהל הכללי של משרד הדתות, בבקשה לקחת את הטיפול על פרסום יום זה בציבור הרחב. בהערה הוא הוסיף כי בזמנו פורסמה קריאה לציבור לחבר קינה ליום זה, אך הרבנות לא נענתה, ושגם פנייתו לרב אברהם חן לא הניבה פירות.

ככ"ב בחשון (2.11) השיב מזכיר המחלקה לשירותים ציבוריים במשרד הדתות, א"י נבון, שאנשיו מוכנים לעזור בארגון ובביצוע של משימה זו, אך כדי להפנות את תשומת לב הציבור הרחב לכך יש להחליט על פעולה מרכזית רבת רושם. לכן הוא מציע מספר הצעות:

א. להוציא הודעה לציבור להתאסף ביום זה לאמירת תפילה, סליחות, קריאת מגילה מיוחדת וקדיש. ב. להדליק נר נשמה אחד בליל י' בטבת, כי ספק אם יימצאו נרות לכל היום (מפני "הצנע" - ש"כ). ג. לערוך בהר ציון, ב"מרתף השואה", תפילת אזכרה כללית, בהשתתפות נציגי הרבנות הראשית,